

СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ НЕОЛІБЕРАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анастасія Перфільєва,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Дніпропетровського національного університету
імені Олеся Гончара

Ольга Письменна,
студентка
соціально-гуманітарного факультету
Дніпропетровського національного університету
імені Олеся Гончара

У статті розглядається вплив глобалізації на якісні характеристики домінуючого соціального типу особистості.

Ключові слова: *глобалізація, соціальні наслідки, особистість, соціальний тип особистості, розвиток особистості.*

The influence of globalization upon qualitative characteristics of dominant social type of self are investigated in the article.

Keywords: *globalization, social consequences, self, social type of self, development of the self.*

Сучасний світ, у якому визначальним є феномен міжкультурної взаємодії на тлі соціальної диверсифікації, характеризується складним симбіозом фрагментації та інтеграції. При цьому глобалізація, яка є першочерговою причиною вказаних процесів, з цивілізаційної точки зору, розглядається як тривалий процес формування людства як глобальної цілісності [1, с. 94]. Однак, поряд з домінуючим «макропоглядом» на глобалізацію без належної уваги залишається доля особистості, яка опинилася на межі глибоких трансформацій, пов'язаних з формуванням нового універсуму, нового соціального контексту буття. Вказана ситуація зумовлює гносеологічний аспект *проблемної ситуації* нашого дослідження, а саме – брак наукових досліджень стосовно впливу глобалізації на особистість, людину в контексті її ментальності, культури, індивідуальних психологічних якостей.

Потрібно відзначити, що існує досить небагато наукових досліджень зазначеної проблематики або її окремих аспектів

як серед зарубіжних, так і серед вітчизняних науковців. Серед авторів таких робіт виокремимо М. Баранова, В. Білецького, О. Білоруса, Б. Воронович, Г. Двоносову, Н. Клочко, Д. Лук'яненка, Т. Панфілову, І. Семененка, Т. Полоротову, В. Торукала, Е. Тоффлера, М. Шепелева, О. Шморгуна, Л. Юр'єва. Ні серед українських вчених, ані серед закордонних спеціалістів немає єдиного погляду на процеси глобалізації та вплив наслідків цих процесів на розвиток і суспільства в цілому, і особистості зокрема. Більшість дослідників орієнтується на виявлення історичних, цивілізаційних закономірностей самого соціального і політичного процесу, який виступає підґрунтям для формування домінантного соціального типу особистості на кожному етапі історії. Виходячи з цього, *мета* нашої роботи полягає у виявленні особливостей впливу саме процесів глобалізації на особистість, її якісні характеристики.

В ході розвитку людської цивілізації точки зору щодо відносин між навколишнім світом та людиною неодноразово змінювалися. В конкретний історичний період людина сприймалася по-різному: як творіння природи або як творіння Бога [2]. Змінювалося також і самоусвідомлення людини. Середньовічна людина жила перед страхом майбутнього, яке здавалося їй таємничою темною силою. Навіть радісний день вона сприймала з тривогою: а раптом ці втіхи обернуться жахливими карами після смерті у загробному житті. Війни, епідемії, голод сприймалися як ознаки кінця світу, який має от-от настати. Епізоди Страшного суду, зображені на стінах храмів, змушували тремтіти серця вірян від думки про те, що чекає на них по той бік буття [3, с. 4].

В епоху Відродження виникає новий спосіб світосприйняття і визначення місця людини в довколишньому середовищі – гуманізм. Основою його було визнання інтересів і прав людської особистості, гідності людини. Відродження ствердило ідею самоцінності індивідуальності, особистості. Фактично індивідуалізм поставив питання про необхідність звільнення людини від середньовічних цехових, станових і церковних пут і був напряду пов'язаний зі ствердженням принципу індивідуальної свободи [5]. Згодом образ людини, оспіваний в епоху Відродження, ейфорійне поклоніння їй змінилося більш виваженим поглядом на людину як на істоту складну, суперечливу, навіть, парадоксальну. Поступово загострюється інтерес до внутрішнього світу людини, до унікальності її душевного життя.

Важливим етапом у розвитку проблематики людини, особистості виступає епоха Просвітництва, характерною особливістю якої є поширення концепції «природної людини». Раціональне Просвітництво, розглядаючи людину, висуває на пріоритетне місце її природні основи: почуття, пристрасті, емоції, інтуїцію.

При цьому відзначалася первинна притаманність людській природі прагнення до самозбереження, багатства, слави, притаманність любові до себе, так званого «розумного егоїзму», який розглядався як правильно трактований особистий інтерес, що не суперечить загальному благу. Просвітителі у повний голос поставили проблеми активності й вмотивованості вчинків людини, а також її громадської, особистісної сутності [5].

У ХХ ст. інтенсифікація економічного, технологічного розвитку сприяли становленню небаченої раніше технізації в освоєнні всієї реальності, включаючи буття людини і саму її сутність. Беззастережне ствердження панування людини над природою спровокувало дегуманізацію людини, ерозію моральної культури. Ілюзія всемогутності обернулася на практиці реальним руйнуванням людських основ у людині. Прискорення глобалізаційних процесів, технологічного, економічного та інформаційного розвитку стало, з одного боку, джерелом ускладнення суспільства, а з іншого – джерелом прискорення соціального і культурного часу, в якому людині дуже легко «загубити» саму себе.

Світ людини дедалі більше технізується, його логіка вбудовує тепер і саму людину в квазікультурні процеси. Створивши найпотужнішу техніку, людина змінила ритм свого життя і втратила свою субстанційність, що повною мірою відображається у сучасному домінантному світогляді і в очевидному поступовому «висиханні» творчого потенціалу людини. Лавина швидкоплинних подій перетворює сприйняття часу. Ми «відчуваємо» життя інакше, ніж наші попередники, і саме в цьому, на думку Е. Тоффлера, полягає відмінність сучасної людини. Сучасні люди, прискоривши темпи змін, назавжди порвали з минулим. «Ми відрізали себе від старого способу мислення, сприйняття і адаптацій» [4, с. 29]. Перш за все, мова йде про знецінювання класичної ідеї людини. Якщо раніше вона визначалася як розумна і моральна істота, то зараз криза гуманізму призвела до необхідності перегляду набору традиційних цінностей. Руйнування і стрімка деградація життєвого простору пояснює зростання, всупереч надіям на прогрес, морального регресу людини, який підкріплюється і спрямовується поки що фрагментарними проявами становлення нових форм тоталітаризму. В основі неототалітаризму буде оновлений принцип управлінського контролю над суспільством. Класичний тоталітаризм був зорієнтований на принцип «немає людини – немає проблеми». Сьогодні, на думку О. Шморгуна, ми спостерігаємо трансформацію означеного принципу в новий: «немає «людського в людини» (М. Гоголь) – немає проблеми» [6, с. 279].

У результаті зіткнення з постійним прискоренням темпів життя, людина втрачає орієнтири, її особисте життя чимраз більше

знецінюється перед міццю науки і техніки, зростає відчуження і комплекс неповноцінності [7]. Головний виклик сьогодення – не руйнування екологічного середовища і не дефіцит сировини для виробництва, бо тут на допомогу приходить наука. Найбільша проблема в іншому: психологічні ресурси людини не безмежні. Отже, сьогоднішній день гостро ставить питання не стільки дегуманізації, скільки вже деантропологізації, яка призводить до духовної смерті людини.

Андре Реслер зауважив, що сьогодні робиться наступна спроба передбачити пришествя нового типу людини. Як стверджує вчений, такі спроби робилися впродовж майже всієї історії нинішньої цивілізації. Так, у XVIII ст. поширювалась ідея «американського Адама» – нової людини, яка з'явилася в Північній Америці, позбувшись від наявності в структурі своєї особистості вад і слабостей європейців. У середині XX ст. нова людина повинна була з'явитися в гітлерівській Німеччині. «Нацизм, – писав Герман Раушнінгу, – це більше, ніж релігія, це бажання створити Надлюдину. Цей здоровий «арієць» повинен бути частково селянином, частково воїном, частково Богом». Про створення нової людини мріяли також комуністи. У Радянському Союзі говорили про формування «радянської людини». Палко захоплювався майбутнім індивідом Л. Троцький: «Людина стане незрівнянно сильнішою, мудрішою та більш суттєвішою. Її життя стане яскравим і захопливим. Середня людина досягне рівня Аристотеля, Гете, Маркса». Нині відбувається формування нової людини, якій Франц Фанон дав назву: людина з «новою свідомістю» [8, с. 600-601]. Поряд з цим визначенням зустрічаються також Людина економічна, Людина інформаційна, Людина інтернаціональна, Людина глобальна, Постлюдина.

Новий тип особистості зростає на ниві високих технічних можливостей цивілізації, серед яких є специфічні, важкодоступні (ядерна, хімічна, бактеріологічна та інша зброя) і широкодоступні (наприклад, комп'ютерні технології). Саме це призводить до розширення можливостей відчужувальної діяльності, за допомогою якої людина здатна суттєво впливати на довколишній світ. Тобто, за певних умов, окрема людина може виступати як масштабний суб'єкт впливу на екологічні, економічні, культурні процеси [9].

Ще однією яскраво вираженою тенденцією зміни особистості під впливом глобалізації є певне культурно-ментальне «усереднення» національних, мовних, релігійних, гендерних та інших індивідуальних особливостей, формування такого собі «космополітичного індивіда», «громадянина світу». Саме виховання нової людини буде здійснюватись на принципах космополітизму. Раніше космополітизм переважно сприймався як утопічний ідеал, але в наш час він стає повсякденною практикою: радикально

змінюючи мету і форми конструювання ідентичності, стилі життя і мислення, він формує підґрунтя для нової культури відносин, відповідно трансформуючи свідомість особистості. Очевидно, що домінантною сферою прояву такого індивіда буде інформаційне середовище.

Загально визнаним є той факт, що глобалізаційні процеси сприяють уніфікації традицій та звичаїв, створюючи загрозу на початковому етапі втрати етнічних відмінностей, а в подальшому, на думку дослідників, можливим стає зникнення окремих самобутніх культур і етносів. Проте паралельно з цим процесом при деформаціях особистості у сучасному світі дедалі більше проявляються такі негативні явища, як етноцентризм, релігійна та етнічна нетерпимість, інстинктивно-побутове несприйняття інших культур і традицій. З точки зору С. Гантінгтона, глобалізація, стираючи культурні кордони, руйнує ідентичність, що призводить до зростання конфліктності у світі [10].

Глобальний світ загрожує людині кризою ідентичності, втратою національних культурних традицій, що спричиняє маргіналізацію людини та створює умови для маніпулювання її свідомістю і діями. Фактично сьогодні можливим стало створення у житті людини ілюзії повної самореалізації, яка здобувається шляхом задоволення усіх потреб за допомогою фінансових ресурсів. Наступ на особистість у ХХІ ст. відбувається шляхом формування Людини економічної (*Homo economicus*), яка у своїх вчинках керується виключно економічними міркуваннями і економіко-раціональною доцільністю. Оскільки фінансова спроможність, висока економічна адаптивність індивіда – це розрекламований рецепт щастя, благополуччя, задоволення. Людина економічна орієнтована на концентрацію уваги переважно на зароблянні засобів до існування. Людина «вбудовується» у виробничі, фінансові системи, що визначає її як функцію від зовнішнього економічного середовища. Такий контекст буття вимагає визначеної уніфікованої поведінки від індивіда, і, відповідно, робить зайвою і навіть шкідливою унікальність і неповторність особистості. Глобалізація та уніфікація світу призводить до небаченого нівелювання та зрівняння суспільств та людей, до створення умов, коли особистість, індивідуальність стає не лише зайвою, але майже ворожою до глобального соціуму, коли сама цінність особистості зникає. Прихильники цієї точки зору звертають увагу на те, що особистість глобалізації не потрібна, оскільки своєю творчістю і відмовою від глобального спрощення, усереднення та зрівняння, вона підриває штучно створені глобальні системи.

У ракурсі дослідження впливу глобалізації на особистість, необхідно відзначити точку зору Т. Панфілової, яка пропонує

застосовувати до особистості в умовах глобалізації термін «Інформаційна людина» [11]. Сучасні способи обробки та передання інформації за допомогою комп'ютерів – колосальне досягнення людського розуму, оскільки отримання і засвоєння інформації є важливими засобами розвитку особистості. Але це технологічне досягнення, подібно до багатьох інших, неоднозначне: воно може слугувати вдосконаленню особистості і зміцненню гуманізму, а може посилювати тенденцію до відчуження, підпорядкувавши людину новій силі.

Практика свідчить, що інформаційні технології переважно «підкорюють» своїх носіїв, створюючи основу для «інформаційного суспільства», – спільності, яка обслуговує інформаційні потоки, замість того щоб поставити їх собі на службу. «Інформаційною людиною» науковець називає не будь-яку людину, що працює на комп'ютері, вмикаючи Інтернет, а людину, поневолену комп'ютером, приставлену обслуговувати інформаційні потоки на шкоду власному розвитку себе як повноцінної особистості. «Людина інформаційна» будує свої відносини зі світом й іншими людьми через комп'ютерне посередництво, втрачаючи потребу, а відтак і здатність до безпосередніх контактів.

Зміна соціально-психологічного типу особистості, на погляд Т. Панфілової, – процес неоднозначний. З одного боку, новий тип свідчить про можливість подальшого розвитку особистості завдяки залученню до дії невикористаних поки комунікаційних здібностей людини. З іншого боку, він означає новий щабель відчуження людини від собі подібних і, насамкінець, від самої себе, оскільки в «інформаційному суспільстві» інформаційні технології виявляться посередником не лише у відносинах людини з іншими людьми, а й у її стосунках із самою собою. Хоч як це прикро, другий вимір зміни соціального типу особистості нині переважає, тому становлення Людини інформаційної можна розглядати, скоріше, як прогрес тенденції відчуження без якісного переходу до розвитку особистості на власній основі.

Таким чином, формується новий соціальний тип «Постлюдина». За своїми моральними характеристиками це маргінальна особа, яка позбавлена «сакрального ставлення до культурного надбання, з відстороненістю і вседозволеністю ставиться до об'єкту своїх світоперетворювальних практик» [12, с. 361]. Фактично, «нова людина» постає безвідповідальним егоїстом, який за будь-яку ціну прагне задовольнити свої, інколи дуже примітивні потреби, що само по собі продовжує її руйнацію, деконструюючи моральний каркас особистості.

Сьогодні сфера проживання людини зазнала руйнівної глобальної деструкції. Завдяки успіхам техніки вона живе в такому

штучному середовищі, яке, може, й більш комфортне, проте в ньому відсутня духовність. Масова культура нав'язує норми та стереотипи суспільства споживання, культ сили при нехтуванні правами і почуттями іншої людини, жорстокість і сексуальна розпущеність є цілком прийнятними у прагненні до здобуття бажаного і встановлення панування.

Глобалізація породила величезну кількість фобій. Б. Марков відзначає: «Сьогодні в епоху глобалізації ми всі відчуваємо невиразне занепокоєння, яке чимось нагадує жах Б. Паскаля перед холодною нескінченністю Всесвіту. Людина відчуває себе беззахисною, дарма що залізні двері у квартири» [7]. Мільйони людей охоплені сильним почуттям тривоги. Вони втрачають здатність розумно керувати діями й орієнтуватися у швидкозмінному вирі подій, шукаючи порятунку в речовинах сильної дії, асоціальної поведінці. Саме тому небачених масштабів набувають такі соціальні «хвороби», як наркоманія, алкоголізм і злочинність. Вони фактично «поглинають» окремих індивідів для свого абстрактного існування за допомогою уявної «підказки» виходу з хаосу страху та невпевненості. «Несвідомий страх, масові неврози, вчинки, які не мають розумного пояснення, неприборкані акти насилля – все це, на думку Е. Тоффлера, лише слабкі симптоми хвороби, яка чекає нас попереду» [3, с. 8] і вже має свої фрагментарні прояви по усьому світу.

Слід звернути увагу на ще один аспект проблеми, який пов'язаний з нерівномірністю економічного, соціального, політичного розвитку світу, що в умовах реалізації неоліберального глобалізаційного проекту створює нерівні й невзаємовигідні відносини між країнами світу. За словами О. Білоруса, «найбільша загроза в тому, що глобальна Людина стане універсальним знаряддям у руках глобалізаторів нової інтелектуальної ери. Про людський вимір і людський вигляд, про гуманізацію такої глобалізації не може бути й мови» [13]. Насамперед йдеться про вигідність неоліберальної моделі глобалізації певним країнам і невигідність, а точніше, неготовність (соціальну, економічну, технологічну, політичну) до відносин у такому форматі для інших, які стають залежні від країн-лідерів глобалізації і поступово втрачають свій суверенітет у різних вимірах і формах. Про це голосно заявляють антиглобалісти і альтерглобалісти, щоправда, часто забувають про «особистісний» бік цієї справи: поряд з втрагою контролю над своїми природними ресурсами, економічного суверенітету країни, яких «втягують» до неоліберального проекту глобалізації, поступово отримують і «нового громадянина».

«Для того, щоб запобігти такому розвитку подій, необхідно поставити в центр уваги не «Людину інтернаціональну», яка пов'язує задоволення своїх потреб не лише зі «своєю» державою,

а й зі світовою спільнотою в цілому, таким чином виходячи за функціональні межі громадянина своєї країни і перетворюючись на самостійний суб'єкт міжнародних відносин, а реальну людину з її релігійною, національною, соціальною ідентичністю, людину як носія реальних соціальних і соціоприродних зв'язків та відносин з обов'язками і правами, що впливають з них [13].

Проте слід відзначити, що наслідки глобалізації не можна трактувати однозначно негативно. Інша точка зору на цю проблему, яка знайшла відображення в працях західних вчених, звертає увагу на позитивні сторони глобалізації. Насамперед мова йде про те, що глобалізація впливає на умови життя людей, які проживають у різних місцях, створюючи нові можливості для розвитку і самореалізації. За останнє століття ідеї та цінності, пов'язані з правами людини поширилися від освічених еліт у всьому світі до селян та фермерів у віддалених районах [14]. Варто наголосити, що швидке поширення ідей прав людини, ймовірно, один із найбільших успіхів глобалізації. Окрім того, процеси глобалізації позитивно впливають на згуртування схожих культур і народів, що підтверджує їхні загальні цінності [15].

Підбиваючи підсумок, варто наголосити, що погляди на людину, її місце у світі в попередні історичні епохи різняться. Нині ми живемо в «постантропологічну» епоху, для якої характерною є відмова від ідеї людини як носія розуму, моральних, соціальних, більшості так званих традиційних цінностей, які виступали критерієм оцінки протягом століть. За сучасних умов формування особистості багато в чому залежить від особливостей науково-технічної революції, її соціальних наслідків. Глобалізаційні процеси спричинили катастрофічне спрощення духовної структури особистості. Створена людиною дійсність викликає в її ж свідомості знецінення інтелектуальних, естетичних, етичних цінностей. Оскільки людина, яка перебуває під тиском сучасних перетворень, поступово змінює й частково втрачає значимі риси особистості, виникає ризик технократизації та меркантилізації. В таких умовах для людини затіняється етична та естетична сторона взаємин. Високі моральні, справді людські цінності: добро, любов, дружба, солідарність розглядаються як застарілі, нікому не потрібні обмеження, які можуть зашкодити отриманню прибутку або знизити адаптивні властивості індивіда. Стосунки між людьми будуються переважно на основі речових / матеріально значущих обмінів з підміною реальних взаємин віртуальними.

Отже, трансформація особистості в умовах глобалізації буде проходити неоднозначно. Незважаючи на розбіжності в оцінках позитивних та негативних тенденцій, більшість вчених сходяться на тому, що відмінними рисами особистості в умовах глобалізації є

динамізм і нестабільність [16]. Водночас необхідно підкреслити, що людська цивілізація стоїть на межі ствердження якісно нового типу особистості, який з'являється під впливом глобалізаційних процесів і котрий може виявитися майже ворожим до традиційних етичних гуманістичних цінностей.

1. Белорус О. Г. Экономическая система глобализма / О. Г. Белорус. – К.: КНЕУ, 2003. – 380 с. 2. Двоеносова Г. А. Глобализация: переход к новым технологиям идентификации личности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elibrary.ru/item.asp?id=9119600_ – Назва з титул. екрану. 3. Гуревич П. С. Бог поразительных преображений / П. С. Гуревич // Тоффлер Э. Шок будущего / Э.Тоффлер. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – С. 3-13. 4. Тоффлер Э. Шок будущего / Э.Тоффлер; пер. с англ. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 557с. 5. Ключко Н. Человек и личность в эпоху Возрождения и Просвещения начала XV–XVII веков [Електронний ресурс] / Н. Ключко, Н. Ермилова, А.Ключко. – Режим доступу: http://science.ncstu.ru/articles/hs/11/04.pdf/file_download_ – Назва з титул. екрану. 6. Шморгун А. А. Этнонациональное измерение глобальных цивилизационных тенденций Нового и Новейшего времени / А.А. Шморгун // Цивилизационные модели современности и их исторические корни / Ю.Н. Пахомов, С. Б. Крымский, Ю.В. Павленко и др. – К.: Наукова думка, 2002. – С. 258-332. 7. Полоротова Т. Н. Проблема человека, личности, субъективности в условиях глобализации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://videotalker.ru/55.html_ – Назва з титул. екрану. 8. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер; пер. с англ. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2010. – 795 с. 9. Білецький В. Глобалізм як явище сучасного світу і його вплив на трансформацію особистості (соціально-філософський аспект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrlife.org/main/cxid/1globalizm.doc_ – Назва з титул. екрану. 10. Баранов Н. А. Глобализация в свете гуманистической теории личности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nicbar.narod.ru/statia17.htm_ – Назва з титул. екрану. 11. Панфилова Т. В. «Информационный человек»: личность в эпоху глобализации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mgimo.ru/publish/document29028.phtml_ – Назва з титул. екрану. 12. Шепелев М. А. Глобалізація управління як мегатенденція сучасного світового розвитку / М. А. Шепелев. – К.: Вид-во «Генеза», 2004. – 512 с. 13. Шепелев М. А. Особистість і глобалізація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=21&c=197_ – Назва з титул. екрану. 14. In-Suk Cha. Globalization, Mundialization and the Development of the Self [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.social-theory.eu/texts/cha-2003-global-mundial-self.pdf>. – Назва з титул. екрану. 15. Thomas Hylland Eriksen. Globalization and the Politics of Identity [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scribd.com/doc/18229252/Globalization-and-the-Politics-of-Identity> – Назва з титул. екрану. 16. Семененко И. С. Глобализация и социокультурная динамика: личность, общество, культура [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.culturalmanagement.ru/infocenter/?cid=0&aid=332>. – Назва з титул. екрану.

УДК 327.2

РОСІЯ: ПОШУК САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Ігор Ветринський,
аспірант Інституту світової економіки
і міжнародних відносин НАН України

У статті аналізуються історичні передумови й специфіка розвитку зовнішньополітичної стратегії Російської Федерації, її концептуальні засади та особливості впливу процесів глобалізації на її трансформацію.

Ключові слова: Росія, зовнішня політика, глобалізація.

This paper sheds light on some aspects of historical preconditions and specificity of Russian foreign policy, its peculiar features and conceptual principles of globalization influence on it.

Keywords: Russia, foreign policy, globalization.

Закінчення холодної війни і розпад Радянського Союзу визначили геополітичне та геостратегічне положення Російської Федерації як незалежної держави. Зі зникненням з політичної карти світу наддержави СРСР, вона перетворилася з «центру» Радянської імперії на звичайну велику державу. Керівництво молодій Російській Федерації відразу зіштовхнулося з цілою низкою проблем у різних сферах: економічній, політичній, соціальній та ін. Більша частина з них залишилася у вигляді спадку з радянських часів, інші ж можна віднести до об'єктивних умов існування й розвитку транзитивних держав.